

A SÁROSPATAKI EGYKORI TRINITÁRIUS KOLOSTOR ÉPÍTÉSTÖRTÉNETE

DÉTSZY MIHÁLY

A sárospataki várnegyed, a városfalakkal körülvett egykori külső vár, más nevén belső város területén ma alig egy tucatnyi épület áll a XVII. század elején összeírt, százat is meghaladó ház maradványaként. Ezek között egyik legjelentősebb a várkastélyhoz legközelebb, a várkert bejáratánál emelkedő mai Borostyán-szálló ódon egyemeletes épülete. Sarkain bástyaszerű kiugrásokkal tagolt tömege zárja le a várnegyed utcájának, a város középkori főutcájának nyugati házsorát.

Az épület története a XVII. század első harmadáig nyúlik vissza. I. Rákóczi György, aki 1616-ban Lorántffy Zsuzsannával házasságra lépve lett Sárospatak — előbb csak részbeni, 1621-től már egyedüli — földesura, rezidenciája, a várkastély vagy belső vár szomszédságában kezdte kiépíttetni az uradalom gazdasági központját. Első ízben az 1631. évi pataki urbáriumban szerepeltek a belső város háztulajdonosainak felsorolása után az uradalmi épületek, „Az var kapuia eleött az Urunk házai”: az „Agyu eönteö haz”, „Szaraz Malom haz” és „Az Nagi uy keö haz”¹. Ezek a vár főhomlokzata előtt húzódó, ma már feltárva újból látható száraz árok mentén végződő utca nyugati oldalán röviddel az összeírás előtt, feltehetően korábbi lakóházak helyén épültek. Az utánuk negyediknek földesúri tulajdonként felsorolt „Herczegh Sidmond Uram haza” ezek sora mögött álló, korábban épült lakóház volt, amelyet Rákóczi udvari embere számára vásárolt.²

A „nagy új kőház”, amelyet későbbi említései alapján azonosíthatunk épületünkkel, eredetileg istállónak készült. Chernel György, az uradalom akkori prefektusa 1631. május 31-én az építkezésről szólva erre vonatkozóan írja a fejedelemnek: „gondom lesz... az Istallorais”.³ Az urbáriumban felsorolt szomszédos épületről augusztus 1-én jelenti: „Az saraz monott el vegezthek”, azaz befejezték az Erdélyből, Alvincről kiküldött újkeresztény ácsok, malommesterek.⁴

1632-ben a fejedelem új prefektusának, Debreczeni Tamásnak az ekkor már elkészült új épületben ajánlott fel szállást: „Szallasa kegdk Pataki belseo varosunkban ot legien az hol leg iobnak es leg alkalmasbnak iteli lenny, akar Egrine hazaban, kit mijs alkalmasnak itelteonk, akar pengiz az vyonnan epeölt istallok felet valo vy hazainkban, valahol kegdk tetzik”.⁵ Debreczeni az utóbbi javaslatot fogadta el. 1633. június 20-án írja a fejedelemnek: „Istallokat kellene cinaltatnom mert ciak Egi Istallois nincien it ezen az keö Istallon kiweol,

mellien feleől lakom”.⁶ Az új istálló építkezését a szomszédságban hamarosan meg is kezdték, és a prefektus a fejedelemnek erről írt beszámolóiban bőszeges, ha számunkra nem is teljesen egyértelmű tájékoztatást adott épületünk környezetéről és a szomszédos épületekről.⁷ A borháznak is szánt új istálló a korábbival együtt a vár 1635. évi leltárában már szerepel. Feltehetően ez „Az Waar előtt valo Uy Istalo” és „Uy Istalok mely vagon az Var előth”, ahol üres és tele boroshordókat írnak össze, míg a régebbi a „Hazak alat valo 2dik Istallo”, a „házak” pedig Debreczeni emeleti szállásának szobái.⁸ Az 1639. évi leltárban mint „Praefactus Uram Hazay alat valo bor haz” szerepel a földszinti istálló, és ez előtt húzódott a „Praefactus Uram hazaj alat valo Tornacz allia”, amelyről a „keözepső Istallo” is nyílt. Az újabb épület megnevezése ekkor „Praefactus Uram Udvaron valo konyha mellett léuő Istallo”.⁹

1639 nyarán a szomszédságban újabb építkezéshez láttak. A fegyvertár, czajkház helyére nézve a prefektus augusztus 18-án tett javaslatot. Mint a korábbi építkezésnél is, újabb lakóházakat kellett előzetesen lebontani, ami részben magyarázza a belső város főleg nyugati oldalán a házak számának 1631 és 1650 között az urbáriumokból megállapítható erős csökkenését.¹⁰

Debreczeni Tamás 1650. március 18-án, 80 éves korában bekövetkezett haláláig az épületben lakott. Az 1650-ben készült és 1657-ben revideált urbárium az uradalmi épületek sorában az „Álgyu öntő ház” és a Czaik ház” között „Eo Ngok háza”-ról megjegyzi: „Ez házban Debreczeni Thamas uram lakvan, most Rationaria, et Frumentaria ház”, azaz számtartó ház és terményraktár.¹¹

1651-ben azonban az épület rövid időre jelentősebb szerephez jutott. Rákóczi Zsigmond és a pfalzi választófejedelem árvájának, Henriettának esküvőjére lakodalmas háznak rendezték be, majd a hercegné német udvartartását szállásolták el itt. Lorántffy Zsuzsanna 1651. február 20-án az új prefektusnak, Klobusiczky Andrásnak írt levelében így rendelkezett: „Az Solennitashoz valo haz felől ket izbenis irtunk knek, hogy az Debreczeni vram haza félét kell meg csinaltatni. . . az mint kgd Javallotta nem kell felette az haznak Uy epületet csinálni, mert Nagy terhe leven, az Allyanak, nehezen állya meg hanem csak az Mostani hazakot kell meg beöuiteni, hosszabbítani, hogy az utan ismet vgy igazithassak mint most vagon, mert az Nemet Vduart oda kell szállítani az hazakban, egyebütt helyek nem lehet illendeő”.¹² A lakodalom valóban itt zajlott le, de az udvartartás már 1651 őszén kiköltözött, miután Henrietta, majd Zsigmond is meghalt. Ezt követően lett „Szám vévő Ház és Frumentaria”, ahogy még az 1676. évi urbárium is nevezi, amely szerint a szomszédos „Czajth Haz csak üszögében vagon”, tehát talán az 1670. évi felkelés leverése alkalmával leégett.¹³

Az 1688. évi összeírás „Öfelsége magtára” megjelöléssel sorolja fel, miután a Thököly-szabadságharcot követően a Rákóczi árvák birtokait a kincstár lefoglalta, a külső várban pedig császári katonaságot szállásoltak be. A szomszédos gazdasági épületek ekkor nagyrészt már romokban álltak, valószínűleg az 1680. március 26-án egyik fegyvertárban keletkezett tűzvész következtében.¹⁴ 1693-ban, röviddel II. Rákóczi Ferenc visszatérése előtt újabb összeírás készült, amely a romos gazdasági épületek után így írja le: „Uy Czejk Hász egynihanj részben vagon, melyben most eő Felsége Proffont mestere lakik.”¹⁵

Az épület történetében ebben az évben állt be újabb fordulat. II. Rákóczi Ferenc hazatérése előtt Bécsben tárgyalást folytatott a trinitárius rend osztrák tartományfőnökével, és felajánlotta, hogy Sárospatakon lehetővé teszi számukra kolostor alapítását.¹⁶

A Szentháromságról elnevezett szerzetesrendet a XII. sz. végén Franciaországban alapították a keresztesháborúkban mohamedán fogságba esett keresztény foglyok kiváltására. Bécsben a rend 1688-ban telepedett le, és Rákóczi elsőként kezdeményezte, hogy Magyarországon kolostort alapítsanak. Az osztrák—magyar rendtartomány Annales címen kiadott története szerint 1693. március 30-án indult útnak Bécsből két szerzetes, egyikük a fejedelem korábbi tanuló társa a neuhausi jezsuita kollégiumban, hogy Patakon megismerjék a felajánlott ingatlanokat és egyéb feltételeket. Félévnél hosszabb ott-tartózkodás után 1694. január 1-én kapták végül kézhez Rákóczi és húga, Julianna, továbbá annak férje, Ferdinandus Gobertus Aspremont herceg aláírásával az alapítólevelet. Ebben, az Annales szavai szerint — az eredeti oklevél elveszett, — az alapítók a rendre ruházták kolostor és templom kiépítése céljára „azt a kőépületet, amelyet a néhai Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony építtetett házassági frigyre lépő fia, Rákóczi Zsigmond udvartartása számára”. Az építkezés költségeit a két testvér azonos arányban megosztva magára vállalta. A házat ebben az időben a császári terményfelügyelő lakta. Hogy pedig a kolostor ne szenvedjen telkének szűkös voltától, hozzácsatoltak két szomszédos épületet egy utcával együtt, amely valamilyen régi és félig romos palotát választott el a szóbanforgó kőépülettől. Az alapítók 13 szerzetes eltartására további jelentős alapítványt tettek. Mindezek fejében fenntartották maguknak a kegyúri jogokat a kolostor fölött. Kikötötték, hogy a templom bejárata fölött és a fejedelem magánkápolnájában kizárólag a Rákóczi- és az Aspremont-címert helyezhetik el. A szentély evangéliumi oldalán fenntartott ülőhelyet, továbbá magánkarzatot is kikötöttek a maguk számára, és fenntartották maguknak a „nagyobbik kápolnában”, feltehetően a templomhajóban a temetkezés kizárólagos jogát.¹⁷

Az alapítólevélben említett ingatlanok többségükben egyértelműen azonosíthatók többi forrásunk adataival összevetve. Figyelemre méltó, hogy az épület meghatározására éppen 1651. évi lakodalmas ház szerepét említik. Egybevág az 1693. évi urbárium adatával az a megállapítás, hogy a házban ekkor a császári terményfelügyelő lakott. Nehezebb azonosítani az ingatlanhoz csatolt két szomszédos épületet. Egyikük bizonyára a telek nyugati végén ma is fennálló lőporház, amely később is szerepel a kolostor tartozékai között. Erről az 1688. évi összeírásban olvashatjuk: „Fegyvertartó ház, egyik pusztán áll, a másik, ahol a lőport tartják, fennáll”¹⁸. Az utcát az épület mellett mint sikátort Debreczeni Tamás több levelében említette. Az 1728. évi összeírás a kolostor után külön megemlíti ezt: „ugyanott északra egy utcácska”¹⁹. A „romos palota” említését az alapítólevélen kívül csak az uradalom 1714. évi leltárában találjuk még, amelyben épületünkkel kapcsolatban írják: „ennek szomszédságában régi paloták romjai állnak” és „e paloták mögött van az uradalomhoz csatolt Kerczel-féle ház”²⁰. Ezeket a „palotákat” a többi összeírásban felsorolt épületekkel nem lehet egyértelműen azonosítani.

Az alapítók és a rend buzgósága ellenére a kolostor és templomának kiépítésére több mint három évtizedig mégsem került sor. A Tokaji-felkelés, Rákóczi fogsága, majd szabadságharca, s bukását követően pedig birtokainak elkobzása és eladományozása megakadályozta ezt. A rend képviselőjében legfeljebb egy-két szerzetes tartózkodott Patakon inkább csak a birtokjoguk fenntartására. A szabadságharc végén éppen itt időző két szerzetes a dühöngő pestisjárványnak esett áldozatul, és a plébániatemplomban temették el őket²¹. Az Annales szerint ezek Lengyelországból jöttek, mert a szabadságharc alatt Bécsből nem küldhettek, és pótlásukra továbbra is onnan delegáltak atyákat 1716-ig, amikor az osztrák rendtartomány főnökével megegyezve az utolsókat visszahívták. A következő tíz évben a rend részéről elhagyottan álltak ezért az épületeik.²²

Ezt a helyzetet tükrözik az ebből az időből ránkmaradt összeírások is. A Rákóczi elfogatása után 1701 novemberében készült konskripció az uradalom tartozékai között sorolja fel az épületet: „Kőház, egykor Rákóczi-féle, de már Ófelsége részére terményraktározás céljára fordították az ugyanott levő fegyvertárral együtt.”²³ A városnak Rákóczi kurucái által történt felszabadítása után, 1704. február 25-én felvett összeírásában az épület megnevezése: „Neha Profant haza... Most kglmes Vrunk Tisztei laknak benne.”²⁴ A szabadságharc bukását követően elkobzott és az osztrák Trautsohn hercegnek adományozott uradalomról a Szepesi Kamara utasítására készült 1712. évi összeírásban az uradalom tulajdonai között szerepel az „Egykor Rákóczi-féle kőház, mely már hosszú idő óta ő szent felsége számára terménytárolásra szolgál”.²⁵ Egy másik összeírásban ugyanebből az évből a pusztá telkek között található mint „Egykori terményraktár”, tulajdonosa említése nélkül, ugyanakkor szerepel egy „Egykori fegyvertartó ház, melyet utóbb a földesurak a tisztelendő trinitárius atyáknak adományoztak”²⁶. A már említett 1714. évi leltár ezt nem tartalmazza, most viszont a rend birtokaként szerepel „a hajdani gabonás ház, amelyet Rákóczi fejedelem a trinitárius atyáknak adományozott, amelynek szomszédságában régi paloták romjai állnak”.²⁷ Egy 1715-ből vagy kevéssel későbből ránkmaradt urbárium már mindkét épületet a rend tulajdonának nevezi. Egyik „az uradalom egykori gabonás háza, közel a pusztuláshoz, azonban ténylegesen a trinitárius atyák tulajdonában”, a másik a „Lőporos torony, amelyre a trinitárius atyák formálnak jogot”.²⁸ Az 1724. évi összeírás szószerint megismétli ezeket a megnevezéseket.²⁹

A kolostor benépesítését és kiépítését a rendtörténet szerint véletlen esemény indította meg. Az Annalesben olvassuk, hogy 1726-ban az addigra már felépült egri trinitárius kolostor egyik szerzetese, Frater Martinus ab Assumptione, aki gyakran járt Patakra, találkozott Körössy Györggyel, Rákóczi egykori tisztségviselőjével, buzgó katolikus hívővel, aki kérdőre vonta, miért hagyja a rend pataki házát ennyi ideig lakatlanul és juttatja ezzel végső romlásra. Miután az atya az elmúlt idők viszontagságaira, a fennálló szűkös viszonyokra és pénz hiányára hivatkozott, Körössy erejéhez mért támogatást ígért. A szerzetes Egerbe visszatérve éppen ott találta a rendtartomány egyik legfőbb funkcionáriusát, a commissarius generalist, és azzal utazott újra Patakra. Körössy beteggyéből felkelve mutatta meg nekik a pusztá házat és telküket. A ház

tetőzete és falai már erősen pusztulásnak indultak, de a bejárat fölött még látható volt a rend címere a vörös és kék színű kereszttel. A commissarius azonban nem látott lehetőséget az újjáépítésre, miután Rákóczi alapítványaira már nem számíhattak, ezért Körössy most összezszerűen is nyilatkozott, és ezer forintot, sőt további támogatást is felajánlott. A nyilatkozat birtokában a commissarius Bécsben felkereste Trautsohn herceget, Patak birtokosát, aki 1726. december 8-i hozzájárulásában felhatalmazta a rendet, hogy saját költségükön elvégeztessék a helyreállítást. Miután a rend állítása szerint az eredeti alapító levél elveszett, nem tudták bizonyítani, hogy a Rákóczi testvérek által vállalt kötelezettségek birtokaikkal együtt az új földesúrra háramlottak át.

A földesúri engedély birtokában a commissarius 1727 tavaszán újra Patakra utazott. Itt Körössy a felajánlott összeg felét a jezsuita rendfőnöknél letétbe helyezte, és a fennmaradó összeg fokozatos folyósítására is kötelezettséget vállalt. A helyreállítás előkészítésére a commissarius Patakon hagyta titkárát, mint a leendő kolostor házfőnökét és az egri Márton atyát. Mindenek előtt új tetőt kellett készíteni a romos épületre, hogy a falak repedései ne növekedjenek tovább. Ehhez megvásárolták a szükséges gerendákat és ácsokat fogadtak, akik ezen a nyáron a tetőt el is készítették. Egyidejűleg néhány szobát is kellett a tél beállta előtt a szerzetesek számára valamelyik házban helyreállítani, és mivel kényelmetlen lett volna a távolabb álló plébánia templomba átjárniuk misézni, ugyanott kápolnát is rendeztek be. 1727. december 24-én Erdődy Gábor egri püspök engedélyével a házfőnök ezt fel is szentelte, és misét mondott benne. Az Annalesben feljegyezték, hogy az oltáron a rendnek nevet adó Szentháromság képe állt a két rendalapító, Mathai János és Valois Félix alakjával, a falakon pedig Szt. Ágnes és Katalin, továbbá Szt. István és László királyok képe függött, amelyeket a rend egyik tagja, Innocentius atya festett.³⁰ Az 1728. évi pataki összeírás, amely már a trinitárius atyák rezidenciájának nevezi épületünket, a lőportoronyról megjegyzi, hogy az atyák ebben tartják szertartásaikat.³¹ Feltételezhető, hogy ideiglenes lakoszobáikat az emeleten rendezték be.

A tetővel már lefedett kolostor újjáépítése 1728-ban indult meg, amihez a rend illavai és komáromi kolostorai 100–100 forint segélyt nyújtottak. Április 26-án rendezték az ünnepélyes alapköv letételt, bár fennálló épületről volt szó. Három alapkövet a munka kezdeményezője, Körössy, hármat pedig a commissarius generalis rakott le. Ezt követően négy kőműves fogott az építkezéshez a „szegényes ház lehetőségeihez mérten”, amint a rendtörténet írja, de olyan gyorsan végezték a munkát, hogy rövid idő után a szerzeteseknek már kényelmes hajlékot nyújtott az épület.³²

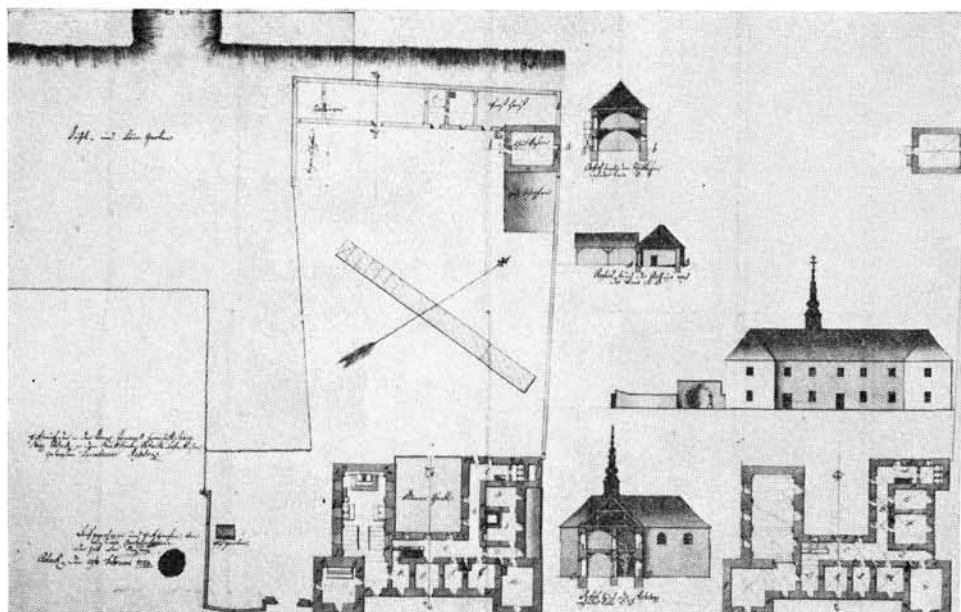
Lehetséges, hogy a fokozatosan elkészült épületrészekbe a szerzetesek folyamatosan költöztek be, valójában azonban a helyreállítás legalább hat évig húzódott el, talán pénz hiányában is. Szerdahelyi Gábor Chorographiájának 1732. évi kiadásában még az építkezésről ír: „a tisztelendő atyák, akik a legszentebb Szentháromságról és a foglyok szabadításáról nyerték elnevezésüket, nem sokkal ezelőtt kezdtek Patakon megtelepedni, és már tágasabb házat építenek maguknak.”³³ Az egri egyházmegye 1733. évi összeírása szerint sem készült el még ekkor az épület, mert ebben Patakkal kapcsolatban ezeket olvassuk: „Ugyanitt megtelepítették újabban a trinitárius atyákat, akik ideiglenesen ma-

gánházban végzik az istentiszteletet, amíg nem lesz templomuk. Jelenleg a kolostort építik”.³⁴ A templom bejáratí kapujának szemöldökkövébe vésett kronosztichonból kiolvasható 1734. évszám alapján feltételezhető, hogy ebben az évben fejezheték be az építkezést. Erre utal az is, hogy a rendház irattárának 1784-ben felvett jegyzékében szereplő, de eredetiben nem található irat, amelyben a rendházban készült rejtkehelyeket írják le, ahol zavaros időkben az értékesebb tárgyakat biztonságba helyezhették, ugyancsak 1734-ben kelt.³⁵

A kolostor telke nyugat felé a nyugati városfal mögött emelkedő sánc lábáig, az egykori Kis-utcáig húzódott. Ezt a területet a kolostor mögött gazdasági udvarnak használták. Az északnyugati részén álló egykori lőporházat, ahol előbb kápolnájuk volt, kolostortemplomuk elkészülte után magtárnak rendezték be. Nyugati oldalához utóbb a telek teljes szélességében istállót, szekérszint és borházat magába foglaló gazdasági épületet toldottak. Bérbe vették az uradalomtól a telküktől délre, a mai várkert helyén fekvő területet is zöldszéges és gyümölcsös kert céljára. Egy röviddel 1750 után készült urbárium már teljes berendezkedésükről ír: „Ahol jelenleg a tisztelendő trinitárius atyák kolostora és temploma áll, amely alapításától fogva mentességet élvez, hajdan gabonás ház volt, az istálló végében pedig hatalmas kőház, amely lőpor tárolására épült, és szintén a kolostor birtoka. Ahol pedig a kertjük fekszik udvaruk szomszédságában, ott polgárok három háza állt, és ezért fizettek utána háromszor 45 dénár munust, amíg a felséges herceg nem mentesítette őket. A kolostor alapítója Körössy György volt, ahogyan a háztörténet elárulja, és a Rákóczi mozgalmak után költöztették őket ide az 17. (!) év táján.”³⁶ Az 1770. évi urbárium a kolostor felsorolásánál a kertjük helyén állott házak tulajdonosait is megnevezi: „Residentia R. PP. Trinitariorum a hol Néhai Zsemberger és Dömsödi Ház helyek valának, most penig kert levén, fizetnek. . .”³⁷ A korabeli források lehetővé teszik az említett telkek és tulajdonosaik azonosítását, sőt az 1750. körüli urbáriumban említett harmadik telek tulajdonosára is engednek következtetni.³⁸ Házaik a Kis utcán álltak, amely az itt sorakozó valamennyi épület pusztulása után a XVIII. sz. közepére meg is szűnt, az üres házhelyeket pedig a vár utcájának ház- és telektulajdonosai kertként telkükhöz csatolták.³⁹

Az elkészült kolostort és templomot alig három évig használhatta zavartalanul az alapítólevélben említett tizenhárom helyett ténylegesen beköltözött 6—7 szerzetes. 1737. március 12-én tűzvész hamvasztotta el a belső város csaknem valamennyi épületét, és leégett „Pater Trinitárius Uraimék Ujj Épületü Clastromok” is, ahogyan a város jegyzőkönyvében írják.⁴⁰ A rendháznak és a vele egybeépült templomnak valószínűleg csak a tetőzete pusztult el, és ezt hamarosan újjáépítették. Az utca túloldalán alig 200 méterrel északabbra álló másik kolostorban lakó jezsuiták, miután rendházuk és a használatukban álló gótikus plébánia templom tetőzete is elpusztult, 1737 októberétől fogva a trinitáriusok nyilván már helyreállított kápolnájában miséztek a következő év októberéig.⁴¹

A tűzvészt nyugodtabb évtizedek követték. A birtokok jövedelme és az adományok biztosították a néhány szerzetes szerény ellátását. A kolduló útjaik során összegyűlt pénzt valószínűleg a rendi központnak juttatták el rabok kiváltására. Az épületek karbantartására és javítására azonban kevés juthatott.

I. kép. A sárospataki trinitárius kolostor 1784-ben készült felmérése, Oratschek András rajza

1766-ban például az atyák Trautsohn herceg jószágkormányzójához fordultak két szál tölgyért tetőzetük javításához, mert — mint előadták — közismert, „milyen nyomorúságos állapotban és milyen szegénységben van már jónéhány év óta nyomorult rezidenciánk!”⁴²

A trinitárius rendház alig féltucatnyi lakója mégis háborítatlanul élt, miáltal környezetükben jelentős változások álltak be. 1773-ban feloszlatták a jezsuita rendet és itteni szomszédos kolostorát is. 1776-ban kihalt a Trautsohn hercegi család, és az uradalmat a Kamara vette kezelésbe. 1781-ben a Kamara bezáratta az életveszélyessé vált gótikus plébánia templomot, miután boltozata omladozni kezdett. Az újjáépítés ideje alatt a város katolikus lakosai számára a jezsuiták helyébe lépett világi plébánia ismét a trinitáriusok „szűk templomocskájában” tartotta az istentiszteleteket.⁴³ Csak 1787 novemberében nyílt meg újból a helyreállított plébánia templom a hívek előtt, bár új berendezése ekkor még nem készült el. A Kamara és az egri püspök úgy vélekedett, hogy „miután a nagytemplom elkészült, inkább azt látogassák, mint a szűk másikat, amely az összesereglett nép befogadására nem elég tágas”.⁴⁴ Ekkor azonban a kolostor és temploma már nem a trinitáriusoké volt.

1783 decemberében II. József elrendelte a legtöbb szerzetesrend, közöttük a trinitáriusok feloszlását, és ennek alapján a pataki rendház felszámolását is kihirdették. Az erre kiküldött bizottság 1784 januárjában felleltározta a rendház minden ingóságát, majd februárban Oratschek András sátoraljaújhelyi építőmester felmérte a kolostort és melléképületeit, és más iparosokkal együtt

elkészítette az értékbecsléseket. Ezekből ismerjük a rendház akkori alakját, állapotát és berendezését⁴⁵ (1. kép).

Az egykori kolostor és temploma udvart körülölelő, U-alaprajzú, egyemeletes épület, utcai oldalának két szélén sarokbástyaszerű kiugrásokkal. Az épület déli, a mai kastélypark felőli szárnya volt a templom. Ide az utca felől előtér vezetett. Ebből balra a délkeleti sarokkiugrásban berendezett kis kápolnába egyben sekrestyébe léphettek, jobbra pedig a kolostorba. Az előtér fölött volt a templom karzata, ahonnan a sekrestye fölötti oratóriumba jutottak. A templom terét falpillérek fejezetére támaszkodó hevederívek között három csehsüveg boltozatmező zárta le. A falpillérek között nyílt délre három, északra két félkörlezárású ablak. A nyugati zárófal előtt állt a Szentháromságnak szentelt főoltár szentségtartóval, a déli oldalon pedig a nyugatról első falpillérhez illesztve a szószék. A templomtér két oldalán a középső ablakok alatt helyezkedett el egy-egy mellékoltár Szűz Mária és Szent Anna tiszteletére. A hívek számára csak a hajó keleti, bejárati felében állt kétoldalt öt-öt pad. A templom berendezését egy gyóntatószék és a karzaton elhelyezett orgona egészítette ki, amelynek mellvédjén közepén fafaragványos letekintő rács volt. A sekrestyében a miseruhák, kelyhek és egyéb felszerelési tárgyak tárolására szolgáló szekrények álltak. A templom és melléktereinek padlózatát — bizonyára a közeli Nyilazó-bányából származó — kőlapokkal burkolták, és néhány kőlépcső vette körül a főoltár emelvényét.⁴⁶

A kolostor az utcai és az északi szárnyban helyezkedett el. A bejárat a két sarokkiugrással közrefogott utcai homlokzat közepén nyílt egy előtérbe, ahonnan az udvari oldalakon húzódó folyosóba jutottak. Az előtértől balra a kolostorból a templomba vezető átjáró, jobbra két szoba következett az utcai oldalon. A folyosó törésénél kis előtérből egyoldalt az északkeleti sarokkiugrásban berendezett ebédlőbe, refektóriumba, másik oldalán a tágas konyhába, és ebből az éléstárba nyíltak ajtók. Az északi szárny végénél a folyosó oldalágából közelíthették meg a háromfülkés árnyékszéket. Ezek előtt lépcső vezetett le az éléstár alatti pincébe. A becslési jegyzőkönyv szerint az épület alatt nem volt más pince, csak egy kripta, ismereteink szerint a templomnak a kolostor melletti szakasza alatt, amelyet gyümölcstárolásra használtak.⁴⁷

Az emeletre a kolostor folyosójának templom felőli végén indult kétkarú lépcső, amelynek felső karja és pihenője alatt jártak át a templom előteréhez. Az emelet alaprajzi beosztása megegyezett a földszintével. A lépcső érkezésétől átjáró vezetett a templom karzatára és oratóriumába. A folyosóról kelet felé három, észak felé két szoba nyílt, az északkeleti sarkon pedig egy nagyobb terem a refektórium fölött. Az északi szárny végén a földszinthez hasonlóan háromfülkés árnyékszék helyezkedett el.

A leltárak öt szerzetes celláját sorolják fel, amelyek az emeleti szobákkal azonosíthatók. A nagy sarokhelyiség volt a könyvtár.⁴⁸ Az emelet foglalta tehát magában a kizárólag a szerzeteseknek fenntartott klauzúrát, és ezért zárták le a félemeleti lépcsőpihenőnél ajtóval a feljáratot.⁴⁹ A leltárban felsorolt vendégszoba, továbbá a sekrestyés és a ministráns cellája a bejárati előtér melletti két földszinti utcai szoba volt.

A folyosók és a helyiségek a földszinten és az emeleten egyaránt fiókos

dongaboltozattal fedettek voltak. Sajnos, az emeleti boltozatok a kápolna boltozataival együtt feltehetően a XIX. sz.-ban elpusztultak, és csak lenyomataik maradtak az oldalfalakon. A folyosókon és a cellákban hajópadló volt, a konyhában és az éléstárban téglaburkolat.⁵⁰

A kolostor helyiségeinek berendezése a leltár tanúsága szerint a rendi előírásoknak megfelelően szerény volt. A földszinti folyosóban hat kép és huszonegy tézisztábla függött, továbbá a bejáratí csengettyű. A lépcsőházban, nyilván a félemeleti pihenőnek a feljáráttal szemközti falán „a megfeszített üdvözítő szobrász keze által kifaragva”. Az emeleti folyosón két képen és huszonhárom tézisztáblán kívül egy faliórát, egy falifülkébe helyezett lámpást és egy harangocskát írtak össze, amely „a szerzetesek ébresztésére és az ebédlőbe hívására” szolgált.⁵¹

A házfőnök, Pater Praesidens Thaddeus a Transfiguratione cellájában találták a viszonylagos leggazdagabb berendezést: két képet, két faliszekrényt, ágyat, öt börszéket, mosdót, egy fiókos, könyvtékás nagyobb és egy kisebb asztalt, végül egy ruhafogast. A többi négy szerzetes cellájában ennél még szegényesebb volt a bútortzat.⁵² Az atyák saját ingóságai is csak a legszükségesebb használati tárgyakra, könyvekre és ártatlan kedvtelések, kávézás, borozgatás, pipázás eszközeire szorítkoztak. A házfőnök bevallott személyes holmijában egy nyomda ládácska néhány betű nyomtatására, egy nap- és egy zsebóra, dohányszita, kávéőrölő, hét „antalko” hordócska aszúbor, bádóg kávésdoboz és dohánytartó ólomdoboz szerepelt. Pater Melchior a Sancto Xaverio, a kolostor senior presbiterénél néhány könyv, két „antalko” másolás bor és három félhordócska aszú esszencia, 3 1/2 font „döbrői” dohány és egy távcső, Pater Salomon a Regibusnál a részben szlovák nyelvű könyveken kívül egy „Bunda avagy December” volt. Frater Jacobus a Purificatione orvos lehetett, mert orvosi könyvek mellett érvágó és sebkezelő műszerek és egy — igaz, üres — úti patikaszekrény voltak a birtokában. Albert testvér szlovák származásáról cseh és szlovák nyelvű könyvei tanúskodnak.⁵³

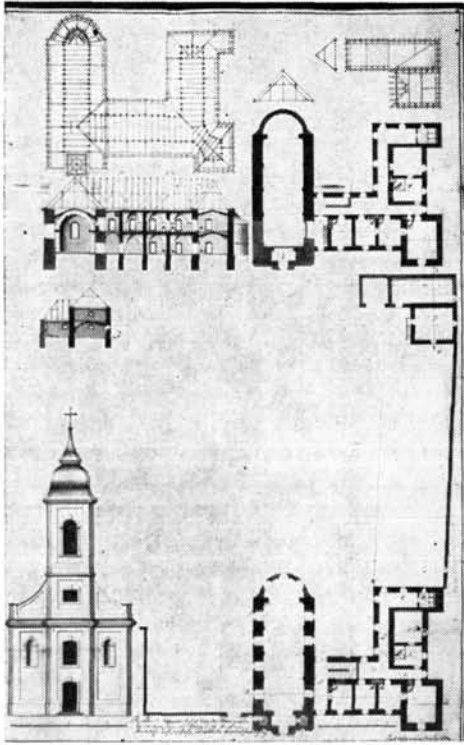
Valamelyest gazdagabb volt a refektórium berendezése, ahol bizonyára vendégeket is fogadtak. Egy nagyobb és egy kisebb tölgyfa asztalt tíz bőrhuzatú szék vett körül. A falakon tizenhárom trinitárius kolostor képe és egy falióra függött. A két faliszekrényben asztali edények, közöttük egy ón teáskanna és kék porcellán kávéscsészék mellett egy sakk készlet is akadt.⁵⁴

A kolostorszárnyakkal körülvett udvarban Oratschek rajzának felirata szerint virágos kertecske volt, amelyet nyugatról fakerítés zárt le.

Az épület külső megjelenése is szerény volt. A bejáratok és a külső homlokzatok ablakai egyszerű kőkerettel készültek. A becslésben felvett húsz ablakkeretelés közül mára csak néhány maradt meg. Eltűnt az épület nehézkes tömegének egyetlen játékos dísz, az utcai kolostorszárny tetőgerince fölötti karcsú fa harangtornyocska változatos vonalú barokk sisakjával.

Az épület délkeleti sarokkiugrásához csatlakozott a gazdasági udvart az utcától elválasztó kőfal íves kőkeretű, kerékvető kocsibehajtó kapuval. Az udvar végében húzódott a már említett istálló épület, északi végénél a magtárnak használt lőportoronnyal.

Az épületeket Oratschek építőmester mellett hat szakma mestere becsülte

2. kép. A sárospataki trinitárius kolostor 1787. évi átalakítási terve görög katolikus templom és plébánia céljára. Bossy Jakab rajza

fel: Oratschek a falazatokat, boltozatokat; a faragott köveket, keretezéseket, kőlap padlókat, lépcsőket Lentz Márton kőfaragó; az ácsszerkezeteket, tetőket Resch Tamás újhelyi, majd pataki ácsmester, az asztalosmunkákat Getz Móric pataki asztalos, a lakatosmunkákat, pántokat, zárat, rácsokat Kehajz András, az üvegezéseket Spiesz Ferenc, a zöldmázás cserépkályhákat Lukács István fazekas. A kerítéseket, gyümölcsfákat, továbbá a harangokat és tartozékaikat a mestereken kívül a pataki bíró és esküdtek értékelték. Ezek alapján az épületek és tartozékaik értéke 11 320 forintot tett ki.⁵⁵

Az ingóságokat a legtöbbet ígérőknek elárverezték.⁵⁶ Az épület és telke a kamarai uradalom tulajdonába került. A templomot, mint említettük, a plébánia használta 1787 novemberéig. Ezt követően a két mellékoltárt, a szószéket és az orgonát a plébánia templomba vitték át, ahol a két oltár, ha változott helyen is, ma is látható.⁵⁷

Az épület hasznosítására a helybeli kamarai prefektus megbízásából Oratschek András adott a felméréssel és becsléssel egyidejűleg, 1784. május 2-án három alternatív javaslatra terjedő szakvéleményt. Az első javaslatot, hogy plébániát és templomot rendezzenek be az épületben, elvetette, mert plébánia céljára a kolostorszárnyakat túl tágasnak vélte, a templomot viszont csak költséges bővítéssel lehetett volna használhatóvá tenni nagyobb számú hívő

számára, de ehhez nem állt kellő hely rendelkezésre, és az udvar alatt húzódó pincék miatt az alapozás is különleges igényeket támasztott. A második alternatíva, „nemzeti iskola” létesítése sem látszott megfelelőnek. A kolostorszárnyak két szintjén két tanítói lakás ugyan elfért volna, de miután három iskolai osztály felállítását tervezték, a harmadik tanítónak már nem maradt hely. A három tanterem a templomszárnyakban csak annak két szintre osztásával lett volna elhelyezhető, de ehhez le kellett volna bontani a boltozatot, mert a felső termekben a padló alá is lenyúlt volna, és a vastag falakba tört ablakok sem adtak volna kellő világosságot. Ezért harmadikként az uradalom tisztartójának, provisorának és számvevőjének, fiskálisának hivatalát és szállását javasolta a kolostorrészben elhelyezni, a templomi részben pedig magtár kialakítását ajánlotta, amihez csak egy födémeket kellett behúzni, és az alsó szinten néhány kis ablakot törni. Ezzel Oratschek szavai szerint „a legtökéletesebb granarium jönne létre”. A trinitáriusok által magtárnak használt régi lőporház a provisor felügyelete alá tartozó vas- és egyéb anyag tárolására kínálkozott. Az építőmester ezért a Kamarának ezt a harmadik alternatívát ajánlotta megvalósításra.⁵⁸

1785 elején a korábbi uradalmi számvevő, Rettel György kérte, hogy addigi szűkös szállása helyett a még üresen álló kolostorban adjanak neki lakást, és ehhez Radó Károly kőműves mester igazolását csatolta.⁵⁹

1787-ben a pataki görög katolikusok kérték a kormány szervektől, hogy fatemplomuk pótlására a tervezett új épület helyett juttassák nekik a kolostort, és csatolták Bossy Jakab újhelyi építőmester átalakítási tervét. Bossy a délkeleti sarokkiugrás lebontása után a templomhajót a kolostorszárny utcai homlokvonalaig kívánta meghosszabbítani, és ez elé új középtornyos főhomlokzatot tervezett a toronyaljba nyíló bejáratral, kétoldalt csigalépcsőkkel az új karzatra. A templom nyugati végfalát lebontva félkörívesen szentélyt tervezett. A kolostorszárnyak érintetlenek maradtak, csak a bejáratot helyezte közvetlenül a templom mellé, a korábbi átjáró ablaka helyére, és a lépcsőt fordította meg. A bejárat mellé a plébánia hivatal került volna, a földszinten és az emeleten egy-egy lakás jutott volna a plébánosnak és a kántortanítónak.⁶⁰

A pataki kamarai uradalom jogtanácsosa a kérvényt véleményezve annak teljesítését többféle okból ellenezte. Megemlítette azt is, hogy az uralkodó bizottságot küldött Patakra annak megvizsgálására, vajon alkalmas-e az épület kovakő csiszoló üzem és raktára céljára.⁶¹

A különféle hasznosítási tervek egyike sem valósult meg. Amikor 1806-ban I. Ferenc Bretzenheim Károly Ágost hercegnek adományozta a pataki uradalmat, a kolostorépület a Vallásalap tulajdonában maradt, és előbb a mislei kerület erdőmesteri szállását helyezték el benne, majd lakóknak adták bérbe a kolostor helységeit. 1818-ban Bretzenheim herceg és a kormányzat között tárgyalások folytak az épület megvételéről 25 000 forintért, de ezek nem vezettek eredményre.⁶² 1824-ben, miután újabb árveréseken sem talált vevőre az épület, az uradalom 5000 forintot ajánlott az épületért. A rendkívül alacsony vételárat azzal indokolták, hogy a kolostor állapota nagyon leromlott, tetőzetét újjá kell építeni, a földszinti helyiségek elkorhadt padlózatát ki kell cserélni és a kerítések is helyre kell állítani.⁶³ Az épületet végül Bretzenheim Ferdinánd vehet

3. kép. A sárospataki egykori trinitárius kolostor, ma Borostyán-szálló egyik utca felőli földszinti szobája helyreállítás után

4. kép. A földszinti folyosó és az újjáépített lépcső

5. kép. Az egykori templom, ma étterem belső képe a helyreállítás után

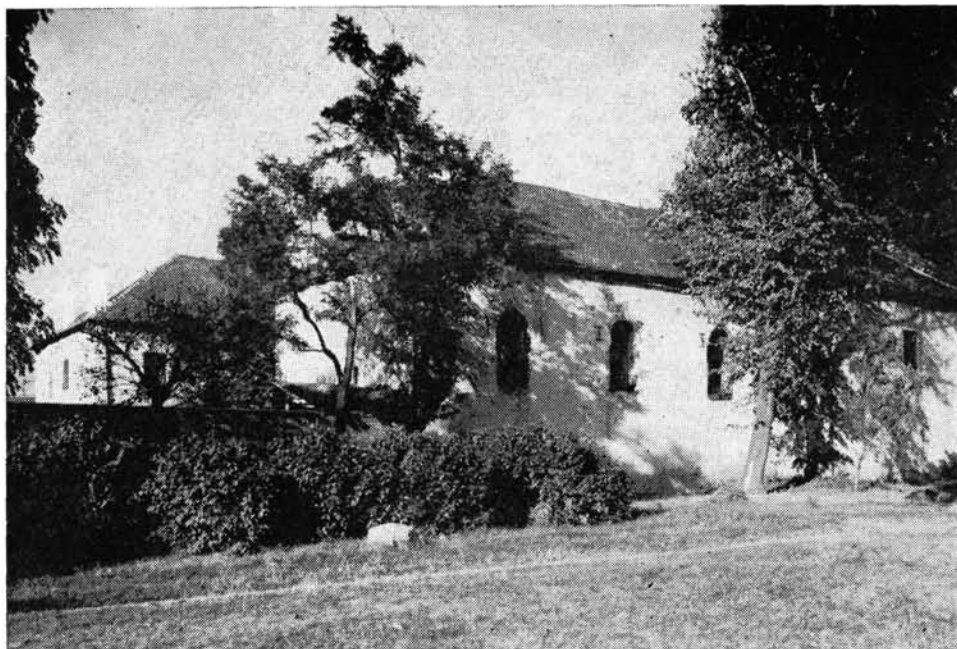
6. kép. A sárospataki egykori trinitárius kolostor helyreállított utcai homlokzata

7. kép. A helyreállított kolostorudvar Makovecz Imre kútjával

meg egyelőre még ismeretlen időben az uradalom főbb tisztviselőinek lakása és hivatalai számára, a templomszárnyat pedig gerendás fafödémmel két szintre osztva magtárnak rendezték be. Ilyen célra használták 1875-től a Windischgrätz hercegek is egészen a felszabadulásig.⁶⁴

A XIX. század folyamán az északi szárnyon új bejáratot nyitottak, és az egykori konyhából vezettek lépcsőfeljáratot az emeletre, áttörve a boltozatot. Ugyanakkor az eredeti lépcsőt lebontották. Az egykori gazdasági udvarban a várkert alatti uradalmi pincék megközelítésére borház épült pincelejárattal.

8. kép. A helyreállított épület külső fala

A felszabadulást követően az épületet államosították, szükséglakásokat alakítottak ki benne, a templomtérben pedig raktár maradt. Karbantartás hiányában azonban az épület egyre jobban tönkre ment, és a teljes pusztulás küszöbén állt. Már az 1950-es években felmerült a kézenfekvő gondolat, hogy a szomszédos várkastély növekvő idegenforgalmára tekintettel az egykori kolostor kedvező alaprajzi adottságait kihasználva szállodát és éttermet rendezzenek be az épületben, és ilyen célra állítsák helyre. A megvalósításra azonban csak 1965-ben került sor a helyi ÁFÉSZ, a SZÖVOSZ és az Országos Műemléki Felügyelőség együttes költségén. A helyreállítás terveit a SZÖVTERV építész, Makovecz Imre készítette a műemléki irányelvek figyelembevételével. Ennek megfelelően az eredeti állapot lehető maximális visszaállítására törekedett, elsősorban az alaprajzi elrendezés tekintetében. Az elpusztult részletek pótlásánál ugyanakkor szerkezetileg korszerű, megjelenésében modern építészeti megoldásokat alkalmazott. A kolostorszárnyakban a későbbi átalakítások nyomait eltüntetve lényegében az 1784. évi felmérésen látható eredeti állapotot őrizte meg, illetve állította vissza. Az ablakká átalakított kolostorbejáratot ismét megnyitva a régi előtér mint szállodai recepció lényegében visszanyerte eredeti rendeltetését. A boltozatos földszinti helyiségeket, közöttük a hajdani refektóriumot, konyhát és éléstárat is vendégszobáknak rendezték be (3. kép). Az emeletre vezető lépcsőt az 1784. évi felmérés alapján az oldalfalakon talált nyomokat is követve eredeti helyén rekonstruálták (4. kép). Az ugyancsak ven-

dégszobákként helyreállított emeleti helyiségekben a XIX. században lebontott boltozatokat pótló vakolt famennyezetek helyére vasbeton födém került. A templomtér fölött sem újították meg az elpusztult boltozatokat, hanem az egykori íves felületekre utaló, de a boltozati formát nem utánzó, modern hatású födém megoldás készült. Ugyanakkor az oldalfalakon megmaradt falpillérek és az egykori boltozatok falíveit helyreállították (5. kép). A templomtérben kialakított étterem részére a szárny nyugati végéhez nyaktaggal kapcsolódó új konyhaüzem épült.

A homlokzatokon csak a néhány befalazott vagy átalakított nyílást kellett eredeti alakjában rekonstruálni. Az itt-ott töredékesen megmaradt kőkereteket műkövel kiegészítették, de a hiányzókat a kolostor bejárati ajtókeretének kivételével nem pótolták. A már nagyrészt lehullott homlokzattakolatot nem pótolták, hanem a kőfelületeket nyersen hagyták (6. és 7. kép).

A helyreállítás 1968-ban készült el.⁶¹ A munkálatokkal kapcsolatban végzett feltárások alapján az épület XVII. századi elsődleges alakjára és kiképzésére nézve nem lehetett lényeges új megállapításokat tenni. Az épület fő tömege, a bástyaszerű sarokkiugrások a kőfaragók monogramjaival ellátott armírozó kövekkel egyértelműen a XVII. században keletkeztek. A kápolna belső kialakítása, egykori boltozata egyértelműen a trinitáriusok építkezésének emléke, és feltételezhető, hogy a kolostorszárnyak belső elrendezése és ennek megfelelően a homlokzati és a belső nyílások is nagyrészt az általuk végeztetett átalakítások eredményei. A XVII. és XVIII. század építési tevékenysége ötvöződik tehát ma már alig szétválasztható egységgé a város történetének 350 évét képviselő épületben.

JEGYZETEK

1. Orsz. Levéltár (OL), Kam. lvt. Urbaria et Conscriptioes (U. et C.) F. 40. N. 39.
2. Debreczeni Tamás (DT) — I. Rákóczi György (R. GY), Sárospatak (Sp), 1641. máj. 3. [OL Kamarai Lvt. Kamarai Missilisek (KM): „Farkas Mihálnak tudom hogy az Pataki belseo Varosban valo hazara, kit zegeni Herczegh Vramnak veot vala Nag: Egri newutol Egi hazat Eximalta vala Nagod”. A ház helyére DT—RGY. Sp. 1633. júl. 5. (OL. Kam. lvt. Arch. Fam Rákóczi (RL), F. 4. N. 47.]
3. Chernel—RGy. 1631. máj. 31. (RL. F. 3. N. 14.)
4. Chernel—RGy. 1631. aug. 1. (RL. F. 3. N. 26.)
5. Debreczeni Thamas Vramnak Irot leuelnek pariaia, kelet nélkül, tartalma szerint 1632-ből (KM) 6. RL. F. 4. N. 43.
7. U.ott, N. 47. 48. 49.
8. U. et C. F. 40. N. 4.
9. U. et C. F. 41. N. 1.
10. DT—RGy. Sp. 1639. aug. 18. (KM)
11. U. et C. F. 41. N. 3.
12. LZS—Klob. Fogaras, 1651. febr. 20. (RL. F. 21.)
13. U. et C. F. 41. N. 11.
14. U. et C. F. 36. N. 25.: „Domus Annonaria Suaettis”.
15. U. et C. F. 41. N. 22.
16. Annalium Provinciae S. Josephi Ordinis Excalceatorum Sanctissimae Trinitatis Redemptione Captivorum Libri decem (Viennae, 1737 után. Az Orsz. Széchényi Könyvtárban 183 940 kat. számon őrzött példány címlapja a kiadás évszámával hiányzik) Lib. III. Cap. I. 169. o. A rend magyarországi történetének feldolgozása, Fallenbüchl Ferenc: A rabváltó trinitárius szerzetesek Magyarországon (Bp., 1940) c. műve ismerteti a sárospataki kolostor történetét is (80—88. o.) az Annales adatait is felhasználva.

17. *Annales*, Lib. III. Cap. II. *Initium Patakiensis Foundationis in Hungaria (174–177. o.)*. Az épületadományra vonatkozó szakasz: „III. Assignatus praeterea fuit locus pro coenobio et Ecclesia construendis, domus nimirum lapidea a defuncta quondam Principe (!) Susanna Lorantffi aedificata pro familia filii sui Domini Sigismundi Ragoczi dum Principem Electoralem, Dominam Henriettam Palatinam Rheni, connubiali sibi foedere junxit. Porro structura Ecclesiae, ac coenobii ex communibus Fratris et Sororis possessionibus aequali sumptu erat perficienda. Domum illam sub idem tempore incolebat Caesareus annonae Praefectus. Ne autem coenobium situs angustiis laboraret, adjunctae fuerunt aliae duae vicinae aedes cum platea, quae vetus quoddam et semidirutum palatium a dicta domo lapidea dividebat.” A kegyúri jogokról: „V. Conclusum tamen fuit, ut omnia harum familiarum Insignia in Ecclesiae porticu et principis arae sacello affigantur, neque alteri cuiquam iis in locis insignia apponere liceat. Erigeretur quoque ipsis in Presbyterio ad latus Evangelii sedilia... Odeum quoque singulare in superiore Ecclesiae loco eis addictum fuit, ubi Divinis officiis interesse possent, hac tamen conditione adjecta, ut ab odeo Religiosorum disjunctum esset, neque his ullus aditus ad Patronorum odeum concederetur. Insuper, ut sepultura pro Patronis esset infra majus Sacellum, neque quisquam alius absque eorum licentia ibidem sepeliri posset”. Az alapítólevél töredékét a kolostor irattárában 1784-ben a feloszlatást követő leltározáskor megtalálták, lásd OL HTT. *Inventarien der in Hungarn aufgelassenen Klöster. Trinitarier Klöster. De Trinitariis Patakiensibus*, fol. 170–175. *Elenchus Litteralium Instrumentorum: 12. Fragmentum Foundationalium etc.* Tartalmát, amely megegyezik az *Annales*ben foglaltakkal, idézik a kolostor ingatlanainak összeírásában, u.ott, fol. 164–167. *Conscriptio*.
18. I. h.: „Domus Armamentaria, una deserta, altera, ubi pulveres conseruantur exstat”.
19. OL. Kam. Ivt. Arch. Patakiense Rákócziano-Trautsohnianum. Rat. Prov. 1728. évi köteg. No. 44. *Anni 1728 Conscriptio*: „Residentia R. Patrum Trinitariorum ibidem versus Istrionem una plateola”.
20. U.ott, 1713–14. évi köteg, No. 847. *Inventatio*: „E Regione hujus est pristina Domus Annonaria, Patribus Trinitariis per Principem Rakoczi collata, in cuius Vicinitate Extant rudera veterum palatiorum. A tergo horum Palatiorum est Domus Kerczeliana Dominio applicata”.
21. *Annales* Lib. X. Cap. XXIV. 809. o.: „Pauci tamen nostri veterem stationem, ut ut poterant, retinuerunt, donec bello immanior pestis eos ex insidiis adorta fuisset, et domum nostram omnibus suis incolis spoliasset... ne tamen locus Deo semel dicatus vacuum remaneret, Patres ex Polonia ad eum inhabitandum evocati fuerunt... P. Franciscus a Resurrectione Domus Praeses anno 1710 eum in statione afflatus die 26 Julii vitam finivit, quem P. Cornelius a Conceptione Socius ejusdem sequenti mox mense Augusti die 19 secutus pariter occubuit”. A plébánia templomban történt temetésüket, amit a következőkben az *Annales* említ, megerősíti a Bp.-i Egyetemi Kvtár kéziratára G. 115. sz. irata.
22. *Annales* i. h.: „Hac clade Patres Poloni minime deterriti alios Religiosos Patakinum miserunt... Hi Patakini usque ad annum huius saeculi 16 substiterunt”. Ekkor P. Maurus a Conceptione Superior megegyezett a lengyel tartományfőnökkel „ut Patres Poloni revocarentur. Hinc Domus Patakinensis ad pristinam redivit solitudinem, mansitque fere per decennium incolis destituta”.
23. U. et C. F. 39. N. 28.: „Domus lapidea olim Rakocziana jam pro parte Suae Mattis Scrmæ in necessitatem Annonariam tenta cum Armamentario ibidem existente”.
24. U. et C. irreg. F. 11. N. 13.
25. Arch. Patakiense R-Tr. Acta Rad. Tit. Regécz et Patak. Fasc. XI. No. 200.
26. U. et C. F. 41. N. 36.: „Sessiones Desertæ... Domus olim Frumentaria Domus olim Armamentaria exposit RR. PP. Trinitariis per Dominos Terrestres collata”.
27. Lásd 20. jegyzet.
28. Arch. Patakiense R-Tr. Acta Rad. Tit. SP. Fasc. IX. No. 860. Urb. et. Conscr. No. 20.: „Olim Domus Annonaria Dominy, ruinae proxima, de facto autem Patrum Trinitariorum possessioni subjecta... Turris Pulverarius quam praetendunt P. Trinity”.
29. U.ott, mint 25. jegyzetben említett.
30. *Annales*, Lib. X. Cap. XXIV. II–V. 809–810. o. Az épület megtekintéséről: „cum nostris desertam domum accessit (ti. Körössy), metas ac terminos omnes demonstravit, atque signavit. Visebatur etiam ibi supra Januam scutum Ordinis nostri, crux videlicet rubri et caerulei coloris, olim affixum: caetera vero utputa tectum et parietes in ruinam subsederant”. Trautsohn engedélyét felsorolják a kolostor irattárának 1784. évi, említett elenchusában: „18. *Litterae Principis Trauczon quibus mediantibus P. P. Trinitariis facultas datur Residentiam S. Pata-*

- kiensem reaedificandi de A: 1726". Az 1727. évi építkezésekről Annales, Lib. X. Cap. XXVI. I—II. 812—813. o.
31. I. h.: „Turris pulveraria, ibidem R. Patres Trinitarii sua exercent sacra”.
32. Annales, Lib. X. Cap. XXVII. I—II. 813—814. o. Az alapköv letétel utáni munkakezdésről: „Hac functione absoluta caementarii in sui muneris partes successerunt, coeptique aedificii structuram tanta celeritate promoverunt, ut post breve tempus Religiosis nostris commodam habitationem praebuerit”.
33. Szerdahelyi, Gabriel: Chorographia etc. Cassoviae, 1770. 209. o.: „Illud verum est, quod RR. PP. qui a Sanctissima Trinitate et redemptione captivorum denominationem sortiti sunt, non ita pridem Patakium incolere coeperint, aedesque jam ampliores ibidem aedificant”.
34. OL Acta cassae parochorum, közölte *Bónisné Wallon Emma*. A műv. tört. dok. közp. forráskiadványai V. Egri egyházmegye 2. f. (Bp. 1969) 350. o.: „Ibidem introducti sunt recenter Patres Trinitarii qui in domo privata interimaliter Divina peragunt donec templum habuerint, actu aedificant conventum”.
35. Elenchus Litt. Instr. 101. Nota in quo describuntur loca secreta in Residentia S. Patakiensis existentia, et Temporibus Disturbiorum pro recondendis pretiosioribus rebus apta de A° 1734.” Ennek az iratnak az alapján 1784-ben a felozlatáskor e rejtekhelyeket felkutatták és felbontották. Ennek költségeiről az Inventarien iratainak 178—179. folioja: Tabella Resignans etc.
36. Arch. Patak. R-Tr. Acta Rad. Tit. SP. F. IX. No. 860. Urb. et Conscr. No. 21. Sine dato: „Ubi actu est Templum Residentiae R. Patrum Trinitariorum Fundationaliter exempta, olim erat Domus Annonaria, in Fine autem Stabuli vastissima lapidea Domus pro conservatione Pirus Pulveribus aedificata, quae quoque . . . ad Residentiam possidetur, ubi autem est Hortus et per consequens e regione illius Area, ibi erant Domus 3 Incolarum et ideo soluerunt Munus . . . ?d 45, donec per Celsissimum Principem immunitatae fuerint. Fundator enim huius Residentiae fuit Georgius Körössy, uti domestica Hystoria eorundem narrat, et quidem sopitis motibus Rakocianis introducti sunt circa Annum 17 . . .”.
37. Arch. Patak. R-Tr. Rat. Prov. 1770. évi köteg.
38. Dömsödy György házát a Kis-utcán a lakott telkek között az idézett 1712. évi összeírás sorolja fel, az 1715 utáni urbárium szerint a telek a szomszédosokkal együtt már puszta. Fallenbüchl i. m. (84. o.) szerint Dömsödy György 1731-ben 50 magyar forintért adta el a telket a rendnek, 1735-ben az uradalom haszonbér fejében engedélyezte ezen konyhakert létesítését. Zsemberger, azaz feltehetően Schönberger Ferenc pataki provisor (1720—27) mint telektulajdonos nem szerepel az urbáriumokban. Az idézett urbáriumokban a Dömsödy-telekkel egyoldalt Gabriányi vagy Gáborjáni István, majd Zsigmond puszta telke volt szomszédos, ezt Fallenbüchl szerint a rend szintén megszerezte. Dömsödy telke és a lóporház között Szabó Gáspár puszta telke feküdt, ez lehetett a trinitáriusok által használt harmadik telek.
39. 1770. évi urbárium, lásd 37. jegyzet.
40. Román János: Források és regesták Sárospatak település- és építészettörténetéhez (Sárospatak, 1965), 154. o. 252. sz.
41. Bp.-i Egyetemi Kvtár, Kézirattár, AB 95/I. Hist. Dom. Res. Sáros Nagy Patakiensis, 1737: „concessimus ad Sacellum R. R. Patrum Trinitariorum”. AB 95/III. Liber Diarii Soc. Patakinensis, 1737 okt. több napján: „divina in Sacello P. Trinitariorum”; 1738. okt. 4.: „Hodie ultimo divina peregrinus in Sacello PP. Trinitariorum”.
42. Arch. Patak R-Tr. Rat. Prov. 1766. évi köteg, No. 45.: „In quam misero statu et quanta paupertate misera Residentia nostra jam ab aliquot Annis constituta sit . . .”
43. 1814. évi Can. Vis. (Sárospataki rk. plébánia irattára): „. . . anno 1781-o Ecclesia intercluderetur, populo ad angustam DD. Trinitariorum, adhuc eorum hic existentium Ecclesiolam retruso”.
44. Eszterházi Károly egri püspök 1787. nov. 25.-i levele a pataki plébánoshoz (Rk. plébánia irattára, Prot. Parochiae, 302. o.): „Ut ara, organum et cathedra ex Templo Trinitariorum ad neo restauratam Ecclesiam Patakiensem transferri possint, ex parte mea tanto minus contrarius sum, quod et I. Administrationem Cassoviensem hujus intentionis esse e literis Dominorum advertam, et insuper rationi per quam conforme esse videam, ut parata Majori Ecclesia haec potius quam alia angusta, quae confluentem populum recipiendi capax non est, frequentetur”.
45. OL HTT Inventarien etc. De Trinitariis Patakiensibus. Oratschek mérétkimutatása 1784. ápr. 30. keltezéssel, Ausmaasz címmel fol. 130—137. Az ennek alapján készült becslés, Schätzungs-Instrument fol. 133—143. Oratschek felmérési rajza 1784. febr. 29. keltezéssel u.ott .
46. A templom berendezéséről u.ott, fol. 77—80. Consignatio a szerzetesek távozásáig szükséges ingóságokról: „In Apparatu Ecclesiae 1° Arae tres una Sanctissimae Trinitatis, et haec quidem

- [cum 2 ad Sanctissimum Applicari solitis paruis Candellabris. B. Virginis Mariae et Stae Annae cum praehabitis Candellabris, universo Apparatu et in pariete Ecclesiae habitis Imaginibus 3. 2° Sacristia cum univervis suis conservatoriis et scrinys...". A templom egyéb berendezési tárgyáról a Schätzungs-Instrument az asztalos munkák becslésénél: „In der Residenz Kirchen 10. eichene Kirchen-Stühl... Ein Beucht Stuhl... Die Kanzel oder Predigt Stuhl... 2 Seiten Altäre jeder 150 fl. Der Haupt-Altar samt Tabernakul (!) 300 fl. Die Orgel annoch werth 180 fl.“ Előzőleg a karzat mellvédjének rácsáról: „Im Chor auf der Brustmauer ein Bildhauer Ausschchnitt von Holz“. A kőpadlóról és lépcsőkről ugyanebben a kőfaragó munkáknál: „Die Hauptaltar Stafeln 53 1/2 Sch. ... 59° 3'8" Steinplatten Pflaster“.
47. „In solchen Gebäu sind keine Keller, nur unter der Speisz-Kamer A und ein Eingang in eine Gruft, ist zum Obst Keller gebraucht worden“ (fol. 138. Ausmaasz).
 48. A helyiségek felsorolása az Inventarium Universorum abolitae PP. Trinitariorum S. N. Patakiensis Residentiae Mobilium Naturalium item et Materialium feliratú, 1784. jan. 14. kezdő keltezésű leltárban (u.ott, fol. 69—76.).
 49. Schätzungs-Instrument, asztalosmunkáknál: „Zwei Thür Flügel von eichen Holz auf der Stiege“.
 50. A fapadlók a Schätzungs-Instrument-ben az asztalosmunkáknál.
 51. Inventarium Universorum... Mobilium etc.: „In ambitu inferioris Tractus Campanula una ad portam Residentiae deserviens / Theses 21 / Imagines 6 / In Gradibus ad Superiorem Tractum deservientibus Crucifixus Salvator Manu Sculptoris effabricatus / In Superioris Tractus Ambitu Theses 23 / Pictae imagines 2 / Horologium pensile cum theca / Campanula una pro excitandis et ad Refectorium convocandis Religiosis deserviens / Lampas immurata cum intrinsecus apparatu 1”.
 52. U.ott.
 53. Inventarien etc. fol. 2—7. Inventarium Librorum et Mobilium, quae abolitae S. P. Res. Patrum Trin. Religiosi post depositum Corporale juramentum propria esse revelarunt.
 54. Inventarium Universorum... Mobilium etc.: „Mobilia in Refectorio reperta... Delineationes Claustrorum ordinis Trinitariorum 13 / Horologium pensile / Armariola obmurata 2... Amphora ex stanno pro Thee deserviens / Lusur Schach / Phialae ex porcellana cerulea pro caffee”.
 55. Schätzungs-Instrument, Summarischer Extract aller Schätzungen (fol. 143).
 56. Inventarien etc. fol. 40—63. Instrumentum Licitationis. A 258. tétel a leltárban is említett fészület, amelyet a plébánia templomnak adtak át, miután ott ilyen nem volt, és különösen a Nagyheuten erre szükség volt.
 57. Az ingatlanok összeírása az Inventarien etc. fol. 164—167. Conscriptio Bonorum Immobilium etc. 1784. máj. 27. keltezéssel. A templom berendezésének átszállítására lásd 44. jegyzetet, továbbá a plébánia templom 1814. évi canonica visitatiójában: „reliquas duas aras e templo Trinitariorum Patakiensium... anno 1788° ... fuisse translatas”.
 58. Inventarien etc. fol. 168—169. Nota Aedilis Magistri Andreae Orachek supra eo: ad quemnam usum Residentia Abolitorum PP. Trinitariorum S. N. Patakiensis converti debeat, opinionem suam deponentis, die 2: May A° 1784 officio Praefecturaus exhibita.
 59. OL Családi levéltárak. Bretzenheim-cs. lvt. 10. cs. 1785. évi decr. fol. 191—195. Georgy Rettel antea Cassae Perceptory panasza és kérése „aptius Quarterium in Residentia Abolitorum Patrum Trinitariorum Sibi assignari”, 1785. ápr. 1. Csatolva Carolus Rady Murariorum Magister 1785. febr. 26.-i igazolása a lakásról.
 60. Bretzenheim-cs. lvt. 141. cs. kegyúri iratok. 1787. nov. 17.-i kérvény. Feltehetően ennek melléklete Bossy terve „Plan Über die Reparation, und zu baung der Pataker gewösten Ex Trinitarier Kirchen und Residenz, anjetzo aber zue ein Rusnakischen Kirche und Pfarhof, samt Kantor, oder Normal Lehrersz wohnung” felirattal. OL Tervtár, T-62. No. 508/1.
 61. Bretzenheim-cs. lvt. 142. cs. Kegyúri iratok. Gyöngyösi Pethő János 1787. nov. 17.-i válasza a Helytartó Tanács által Zemplén vármegyének aug. 10.-én véleményezésre megküldött kérvényre.
 62. U.ott, Lehoczky Miklós, a mislei kerület prefektusa 1818. nov. 10.-i levele a Bretzenheim-uradalom fiskálisához.
 63. U.ott, Büky Ferenc, a regéci és pataki uradalom inspektorának 1824. máj. 10.-i levele Lehoczky Miklós prefektushoz. Ez utóbbi jún. 4.-i válaszában nem fogadja el az ajánlatot, mert a legutóbbi árverésen 6000 forintot is ajánlottak az épületért.
 64. OMF Könyvtár, Rómer-hagyaték XXXIX. cs. 9. sz.
 65. A helyreállítási terveket Makovecz Imre (SZÖVTERV) készítette. Belső építész Mezei Gábor (SZÖVTERV). Kivitelező: OMF Nyíregyházi építésvezetőség, építésvezető: Miks Lajos, művezető Haszala János.

DIE BAUGESCHICHTE DES EHEMALIGEN TRINITARIERKLOSTERS VON SÁROSPATAK

(Auszug)

In dem Schlossviertel, der einstigen äusseren Festung oder inneren Stadt von Sárospatak, nördlich vom Renaissance-Schloss finden wir heute kaum ein Dutzend von den über hundert Häusern, die in den Konskriptionen vom Anfang des 17. Jh. aufgezählt werden. Umso bedeutender ist auch das alte Gebäude des heutigen Hotel Borostyán (Efeu) beim Eingang des Schlossgartens. Der nur mit eckbasteienartigen Vorsprüngen gegliederte, schmucklose Bau schliesst die westliche Häuserreihe der einzigen Strasse des Schlossviertels eindrucksvoll ab.

Die Geschichte des Gebäudes reicht bis 1630 zurück. Georg Rákóczi I., von 1630 Fürst von Siebenbürgen, erhielt durch seine Ehe mit Susanna Lorántffy in 1616 unter den zahlreichen Pálóczi-Dobóschens Gütern auch Sárospatak. Hier liess er nächst seinem Familiensitz, dem Schloss ein Wirtschaftszentrum seiner Güter bauen. In der Konskription von 1631 finden wir bereits die hiesigen herrschaftlichen Wirtschaftsgebäude, „die Häuser unseres Herrn vor dem Schlosstor“, namentlich das „Stückgiesshaus“, das „Trockenmühlenhaus“ und das „grosse neue Steingebäude“. Letzteres können wir mit unserem Gebäude identifizieren. Aus Briefen von 1631 geht hervor, dass es als Pferdellall erbaut wurde, worüber sich Wohnzimmer befanden. 1632 wurde der neue Präfekt aller Rákóczi-Güter in Ungarn in dieser Wohnung untergebracht. Er bewohnte sie bis zu seinem Tod in 1650. Während dieser Zeit entstand in der Nachbarschaft ein weiterer Stall, der aber zusammen mit dem früheren als Kelterhaus und Abstellraum für Tonnen gebraucht wurde, sodann auch ein Zeughaus.

Zum höchsten Glanz gelangte das Gebäude 1651, als es für die Hochzeitsfeier des Prinzen Sigismund Rákóczi und der pfälzischen Churfürstentochter Henriette eingerichtet wurde, sodann zur Unterbringung des Gefolges der Prinzessin diente. Doch schon im selben Herbst starb Henriette und das leere Gebäude wurde zum herrschaftlichen Zahlmeisteramt und Getreidespeicher. Es überlebte die wiederholten Revolten der nächsten Jahrzehnte, während fast alle Nachbargebäude zerstört wurden. Nach den Aufständen von 1670 und 1685 besetzte kaiserliches Militär die Stadt und das Schloss, und das Gebäude wird nun Kornspeicher seiner Maiestät und Wohnung des kaiserlichen Proviantmeisters genannt.

Einen Wendepunkt in der Geschichte des Gebäudes brachte das Jahr 1693, als Ferenc Rákóczi II. vor seiner Rückkehr aus dem Exil dem Haupt der österreichischen Provinz des Trinitarierordens die Stiftung eines Ordenshauses auf seinen Gütern anbot. Am Neujahrstag 1694 überreichte er den Delegierten des Ordens in Sárospatak die Stiftungsurkunde, mit der er das Gebäude zur Einrichtung eines Klosters und einer Kirche dem Orden schenkte und für den Bau und den Unterhalt von 13 Ordensbrüdern eine bedeutende Stiftung bestimmte. Die Ereignisse der nächsten Jahre, ein Bauernaufstand von 1697, die Festnahme,

Flucht und schliesslich der Unabhängigkeitskrieg Rákóczis verhinderten jedoch die Verwirklichung des Vorhabens. Bis 1716 weilten jeweils zwei Trinitarierväter meistens aus Polen in Sárospatak lediglich um die Rechtsansprüche des Ordens auf die Stiftungen aufrecht zu erhalten.

Erst 1726, als die konfiszieren Güter Rákóczis bereits im Besitz des Fürsten Trautsohn waren, entschloss sich der Orden auf Anregung eines Bürgers der Stadt und ehemaligen Anhänger Rákóczis das Kloster einzurichten. Mit der Bewilligung des Fürsten Trautsohn wurde 1727 vorerst das verfallene Gebäude neu gedeckt. Zugleich richteten die hierher gesandten zwei Ordensleute in dem alten Pulverturm am Westrand ihres Grundstücks eine Kapelle ein. Die Wiederherstellung und der Umbau des bereits mit neuem Dach versehenem Gebäudes begann dann 1728 mit einer feierlichen Grundsteinlegung. Sodann machten sich vier Maurer an die Arbeit, die aber erst in 1734 beendet wurde. Diese Jahreszahl lässt sich auch aus dem Chronostichon über dem Kircheneingang entziffern.

Kaum drei Jahre später verheerte im März 1737 eine Feuersbrunst die innere Stadt und auch das Dach des Klosters. Bald folgte die Wiederherstellung, denn schon im Oktober lasen die benachbarten Jesuiten die Messe in der Klosterkirche, nachdem die gotische Pfarrkirche wegen der Feuerschäden erst ein Jahr später zugänglich wurde. Es folgten nun friedlichere Jahrzehnte und die Trinitarier lebten bis 1783 in Ruhe, während das Jesuitenkloster nach Aufhebung des Ordens schon 1773 zu einem Pfarrhof wurde und auch die Herrschaft Sárospatak nach Ableben des letzten Fürsten Trautsohn zur Verwaltung der Zipser Kammer übergeben wurde. Die Kammer liess die baufällige Pfarrkirche 1781 schliessen und wiederherstellen, und die kleine Klosterkirche musste wieder ihre Funktionen übernehmen.

Im Dezember 1783 wurde auf Verordnung Kaiser Josephs unter anderen auch der Trinitarierorden aufgehoben. Im Januar 1784 begann die Inventarisierung des Klosters in Sárospatak, und die Gebäude wurden vermessen und geschätzt. Aus den Vermessungszeichnungen und Schätzungsprotokollen kennen wir den damaligen Zustand des Klosters und auch seine Einrichtung.

Im Südflügel des in U-Form angelegten Gebäudes befand sich der Kirchenraum, zu dem von der Strasse ein Vorraum führte. Links von diesem, im südöstlichen Eckvorsprung war die Sakristei und darüber ein Oratorium verbunden mit der Empore über dem Vorraum. Die Kirche besass nebst dem Hauptaltar zwei Seitenaltäre, eine Kanzel, zehn Bänke, sowie eine Orgel. Im zweigeschossigen Strassen- und Nordflügel war das Kloster eingerichtet. Im Erdgeschoss führte ein Vorraum zum Wandelgang an der Hofseite der Flügel. Links vom Vorraum war ein Durchgang zur Kirche, rechts das Gästezimmer und die Zelle des Sakristans und Ministranten. Im nordöstlichen Eckvorsprung befand sich das Refektorium, anschliessend im Nordflügel die Küche und Vorratskammer. Am Südeinde des Wandelgangs nächst der Kirche führte die Treppe zur Klausur im Obergeschoss, wo die fünf Ordensmitglieder je ein Zimmer bewohnten, Über dem Refektorium war die Klosterbibliothek. Beide Geschosse, sowie der Kirchenraum waren gewölbt. Die Einrichtung war den Ordensvorschriften entsprechend bescheiden. Die Fassaden waren schmucklos, die

Eingänge und Fenster mit einfachen Steinumrahmungen versehen. Die einzige Zierde des schlichten Gebäudes war ein hölzerner Glockenturm mit schlankem Barockhelm über dem Strassenflügel. Im Klosterhof war ein Blumengarten. Südlich schloss sich dem Gebäude eine Steinmauer mit Einfahrtstor zum Wirtschaftshof westlich vom Kloster an. Hinten im Hof stand der ehemalige Pulverturm aus dem 17. Jh., der als Schüttkasten gebraucht wurde und dem ein Stall und Wagenschuppen angebaut war.

Die Mobilien des Klosters wurden versteigert, die Gebäude dem Kameralgut übergeben. Von der Kircheneinrichtung erhielt die wiederhergestellte Pfarrkirche 1788 die beiden Seitenaltäre, die auch heute dort zu finden sind.

Für die Verwendung des Gebäudes verfasste der Baumeister Andreas Oratschek aus dem benachbarten Sátoraljaújhely, der auch die Vermessungen gefertigt hatte, eine Vorlage. Er verwarf die Alternativen, ein Pfarrhaus oder eine Nationalschule hier einzurichten, und empfahl in den Klosterflügeln das Provisorat und Fiskalamt des Kameralguts nebst Beamtenwohnungen unterzubringen, den Kirchenraum aber mit einem Bretterboden geteilt als Kornspeicher zu gebrauchen. Obwohl die griechisch-katholische Gemeinde der angesiedelten Ruthenen das Gebäude für ihre Kirche und ihren Pfarrhof beanspruchten und auch einen Plan eines vorgeschlagenen Umbaus vom Baumeister Bossi den zuständigen Behörden überreichten, wurde das ehemalige Kloster dem Vorschlag Oratscheks entsprechend verwendet. Bis 1945 blieb es im Gebrauch des Guts, das 1806 in den Besitz der Fürsten Bretzenheim, nach 1875 der Windischgrätz überging. Nach 1945 wurde mit dem Schloss und dem Gut auch das Klostergebäude verstaatlicht, aber durch die hier untergebrachten obdachlosen Familien vernachlässigt. Schon in den 1950-er Jahren schlug das Denkmalamt vor, das verfallende Gebäude als ein Hotel für die immer zahlreicheren Besucher des Schlosses restaurieren zu lassen. Doch erst 1965 begann die Verwirklichung dieses Vorhabens. Nach Plänen des Architekten Imre Makovecz wurde nach Vorschriften des Denkmalinspektorats das im Laufe des 19. Jh. vielfach umgebaute Gebäude wesentlich in seiner ursprünglichen Form wiederhergestellt und die späteren Einbauten beseitigt. Die fehlenden Gewölbe des Obergeschosses wurden dabei nicht rekonstruiert, und auch der als Speisesaal eingerichtete Kirchenraum erhielt eine moderne Decke, die zwar keine Rekonstruktion des zerstörten Gewölbes ist, aber zusammen mit der erhalten gebliebenen Pilaster- und Bogengliederung der Seitenflächen die frühere Raumwirkung ahnen lässt. Die Restaurierung wurde durch das Landesinspektorat für Denkmalpflege ausgeführt.

Mihály Détsky